

honderd Duitse en acht Nederlandse handschriften van bewaard gebleven. De eerste Duitse uitgave verscheen in 1480 bij Anton Sorg te Augsburg; tot 1836 verschenen er nog elf andere Duitse uitgaven. In het Nederlands werd het werk tweemaal in het licht gegeven: in 1480 door een ongenoemde drukker te Utrecht en in 1484 door Jacob Bellaert te Haarlem.

Dit handschrift, geheel door één kopiist geschreven, is op 20 augustus 1432, dus 46 jaar na het origineel, voltooid. Het behoort tot de oudste handschriften van het traktaat, die bewaard zijn gebleven. Opmerkelijk is dat de kopiist vóór elk van de 24 toespraken een halve kolom onbeschreven heeft gelaten. Het ligt voor de hand dat hij ruimte voor miniaturen of tekeningen, die de Oudsten moesten voorstellen, heeft opengelaten, te meer daar in sommige Duitse handschriften dergelijke miniaturen of tekeningen voorkomen. Het handschrift heeft toebehoord aan de hertogen van Arenberg, wat o.a. blijkt uit het wapen dat zich in blindstempeling midden op het voor- en het achterplat bevindt.

W. SCHMIDT, *Die vierundzwanzig Alten Ottos von Passau*, Leipzig, 1938; F.-W. WENTZLAFF-EGGEBERT, *Deutsche Mystik zwischen Mittelalter und Neuzeit. Einheit und Wandlung ihrer Erscheinungsformen*, Berlin, 1944, p. 143-149; *Bulletin K. B.*, 9 (1965), p. 113.

53. NICOLAUS VAN DINKELSBÜHL, *Sermones*. Latijn; Wenen (?), 1433; papier, 229 bladen, 30 cm × 21 cm, bladspiegel 21,4 cm × 15,9 cm, 2 kolommen, 39 regels, gotische bastarda, rode varkensleren band op eiken borden. Gekocht van het antiquariaat G. A. Deny te Brussel in 1963. Hs. IV 248.

Nicolaus van Dinkelsbühl was een van de grote figuren aan de universiteit van Wenen in de bewogen eeuw van de concilies van Konstanz en Bazel. Hij werd in 1360 te Dinkelsbühl in Zwaben geboren en sinds het begin van zijn studies te Wenen is zijn leven steeds met dat van de universiteit verbonden geweest. Hij werd er *magister artium* in 1389, doceerde in de faculteit van de artes tot 1406, terwijl hij reeds in 1390 met zijn theolo-

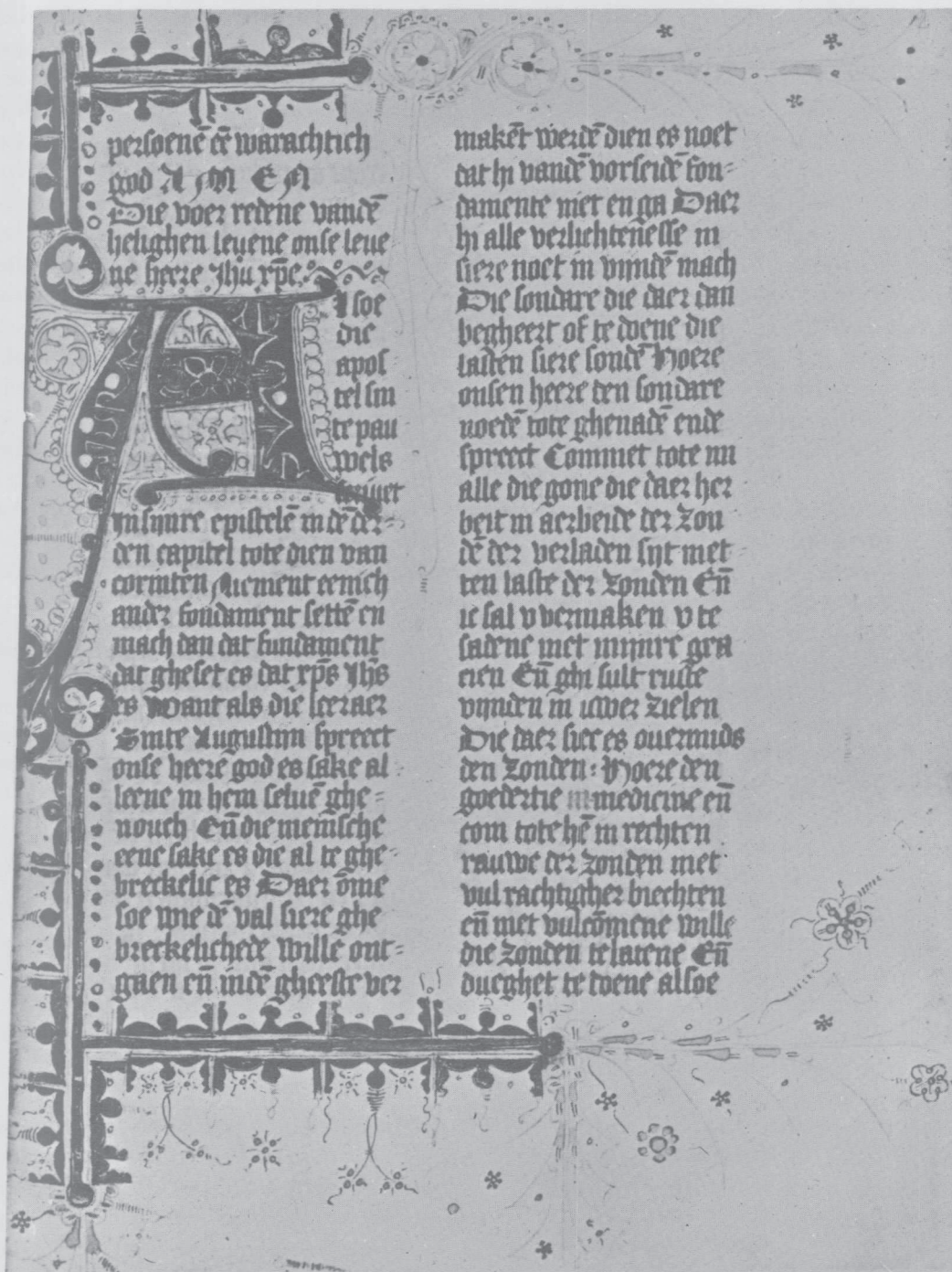
gische studies begonnen was. In 1405 was hij rector en hij doceerde in de theologie van 1409 tot 1428. Verschillende malen werd hij met zendingen belast waarin hij zijn universiteit moest vertegenwoordigen. Van 1414 tot 1418 is hij aanwezig op het concilie van Konstanz en vanaf 1431 nam hij deel aan de voorbereidingen op dat van Bazel. Hij zette zich ook actief in voor de hervorming van de clerus en vooral van de kloosters. De benedictijnenabdij Melk aan de Donau maakte hij tot een uitstralingscentrum van deze hervorming. Op 17 maart 1433 overleed hij te Wenen. Precies twee dagen later, drie dagen vóór het feest van de H. Benedictus dat op 21 maart valt, voltooidde de kopiist Maurits Czändl, waarschijnlijk een leerling van Nicolaus, het grootste deel van ons handschrift. Dit bevat de eerste cyclus preken op het tijdeigen, namelijk van de Advent tot Pinksteren. Zoals nog in vele andere handschriften het geval is, worden ook hier op de eerste zondag van de Advent de negen „quaestiones” ingelast die Nicolaus in 1420 voor de Weense joden, die op bevel van hertog Albrecht V ingekerkerd waren, gehouden had en die naar het beginwoord „Benedictus-reeks” genoemd worden.

De meeste preken dateren van de jaren kort vóór en vooral na het concilie van Konstanz, maar de redactie werd door de auteur herhaaldelijk herzien. De hss. Wenen, Nat. Bibl. 4353 en 4354 bewaren er de autograaf van.

Catalogue of Western and Oriental Manuscripts and Miniatures which will be sold on 10th December 1962 by Sotheby, London, 1962, nr. 109; *Bulletin K. B.*, 7 (1963), p. 95; A. MADRE, *Nicolaus von Dinkelsbühl. Leben und Schriften. Ein Beitrag zur theologischen Literaturgeschichte*, Münster, 1965 (Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters, XI/4).

54. VITA JESU CHRISTI. Nederlandse vertaling. Nederlands; Brugge, 1436; perkament, 188 bladen, 24,5 cm × 17,5 cm, bladspiegel 15 à 16 cm × 11 à 11,8 cm, 2 kolommen, 25 à 28 regels; gotisch boek-schrift; 19de-eeuwse bruin kalfsleren band, op het voor- en het achterplat overblijfselen van de oorspronkelijke

persoene te warachtich
god **A** **M** **E** **N**

Die voer redene vande
helighen leuene onse leue
ne herre ihu xpe.

A **I** soe
die
apostol
tel sm
te pau
wels

in sinre epistele in de
den capitel tote dien van
corinthien sament ernich
andz fundament sette en
mach dan dat fundament
dat gheset es dat xps ihu
es want als die leeraer
sint Augustijn spreect
onse herre god es sake al
lerne in hem selue ghe
nouch En die mensche
eene sake es die al te ghe
breckelic es Daer omme
soe wie d' val siere ghe
breckelicheit wille ont
gaen en in d' gheest ver

maket werde dien es noet
dat hi vande vorseid fon
damente niet en ga Daer
hi alle verlichtensse in
siere noet in vinder mach
Die sondare die daer dan
begheert of te doene die
liden siere sonde Hoere
onsen herre ten sondare
woerde tote ghenade ende
spreect Commet tote mi
alle die gone die daer hez
beit in aerbeide der zou
de der verladen sint met
ten laste der zonden En
ic sal v vermaken v te
saden niet in myre gra
dien En ghi sult ruste
vinden in uwer zielen
Die daer siere es ouermids
den zonden Hoere den
goederne in medicine en
com tote he in rechten
rauwe der zonden niet
vul rachtigher biechten
en niet vulcomene wille
die zonden ic latene En
duyghet te doene alsoe

bruin kalfsleren band. Gekocht van het antiquariaat L. C. Harper te New York in 1961. Hs. IV 133.

Dit handschrift bevat een Middelnederlandse vertaling van de *Vita Jesu Christi*, een leven van Jezus in 52 hoofdstukken, in de tweede helft van de 14de eeuw gecompileerd uit de *Meditationes vitae Christi* van pseudo-Bonaventura en de *Vita Christi* van Ludolphus van Saksen. De compiler, waarschijnlijk een Rijnlandse kartuizer, stelde zich ten doel een niet te omvangrijk werk samen te stellen, geschikt als handleiding bij het overwegen van het leven en het lijden van Christus. De *Vita Jesu Christi* is in enkele handschriften bewaard gebleven en werd tot viermaal toe als inkunabel gedrukt, de eerste maal omstreeks 1472 door Arnoldus ther Hoernen te Keulen.

Omstreeks 1400 werd het werk in het Middelnederlands vertaald. Die vertaling staat bekend als het Bonaventura-Ludolphiaanse leven van Jezus. De oudste handschriften, nl. hs. Amsterdam, U.B., IG 44 en hs. Leiden, U.B., B.P.L., 1984, resp. in 1406 en 1409 vervaardigd, zijn in Holland geschreven en hun taal vertoont geen Zuid- of Oostnederlandse mengvormen, zodat de vertaler bijna zeker in Holland of in Utrecht heeft geleefd. Waarschijnlijk behoorde hij tot de kring van de Moderne Devoten, die zich beijverden geestelijke lectuur in de landstaal onder de leken te verspreiden. Aan de vertaling voegde de vertaler een opmerkelijke proloog toe, waarin hij verklaart lang te hebben gearzeld, vooraleer hij de *Vita Jesu Christi* in de landstaal overbracht, omdat hij zijn kennis van het Latijn te gering achtte en bovendien vreesde de kerkelijke leer onnauwkeurig weer te geven en zich aan de kritiek van boosaardige lieden bloot te stellen. Het Bonaventura-Ludolphiaanse leven van Jezus kende een groot succes en verspreidde zich over het gehele Nederlandse taalgebied en over grote delen van Duitsland: er zijn 40 à 50 Middelnederlandse, 14 Middelnederduitse en enkele Middelhoogduitse handschriften van bewaard gebleven. In 1479 werd het onder de titel *Tractaat vanden leven ons Heeren Jhesu Christi* door Jacob Jacobszoon van der Meer en Mauricius Yemantszoon te Delft gedrukt.

Dit handschrift is het mooiste van de 5 handschriften, die de Koninklijke Bibliotheek van het Bonaventura-Ludolphiaanse leven bezit. Het is in een fraaie, regelmatige hand geschreven en is versierd met fraaie initialen en randversieringen. Volgens het kolofon werd het door een vrouw geschreven en op de vooravond van Hemelvaartsdag voltooid. Het eigendomsmerk op fol. 188v^o is uitgeschraapt. Toch is het mogelijk uit te maken dat het handschrift in het kartuizerinnenklooster Sint-Anna-ter-Woestine te Sint-Andries bij Brugge is geschreven en aan dat klooster heeft toebehoord: de taal is erg Westvlaams getint; in twee initialen (fol. 181v^ob en 188r^ob) is de naam *anna* uitgespaard en het leeuwstempeltje op de overblijfselen van de oorspronkelijke kalfsleren band is precies hetzelfde als dat op de band van hs. Brugge, Stadsbibliotheek, 396 dat in 1469 door Gerard Boxhorn, procurator van Sint-Anna-ter-Woestine, is geschreven.

Het handschrift heeft deel uitgemaakt van de verzameling-Arenberg.

Bulletin K. B., 5 (1961), p. 67-68; L. INDESTEGE, *Opschriften in afzonderlijke letterstempels op Vlaamse boekbanden uit de vijftiende eeuw*, De Gulden Passer, 39 (1961), p. 217-221; C. C. DE BRUIN, *Het Bonaventura-Ludolphiaanse leven van Jezus. Prolegomena voor een uitgave*, Dr. L. Reypens-Album. Opstellen aangeboden aan Prof. Dr. L. Reypens s. j. ter gelegenheid van zijn tachtigste verjaardag op 26 februari 1964, Antwerpen, 1964, p. 115-130.

55. EPISTELEN ENDE EWANGELIEN METTER EXPOSICIEN, winterstuk, fragment. Nederlands; Brabant, ca. 1440; perkament, 2 bladen, 32,1 cm × 20,4 cm, bladspiegel 22,3 cm × 15,6 à 16 cm, 27 regels; gotisch boekschrift. Gekocht van het antiquariaat A. Van Look te Brussel in 1967. Hs. IV 469.

Dit dubbel blad uit een fraai handschrift van omstreeks 1440 bevat: 1. Evangelie volgens Lucas, 3, 34-40 met verklaring (fol. 1r^o); 2. een verklaring van het Evangelie volgens Johannes, 3, 25-30 (fol. 1v^o); 3. een verklaring van het Evangelie volgens Lucas, 3, 41-52 (fol. 2r^o-2v^o); 4. Evangelie volgens Mattheus, 3, 13-17 (fol. 2 v°);